

PRIMITIEVE VOORSTELLINGEN AANGAANDE DE ONTVANGENIS

DOOR

E. D. BAUMANN.

We stellen ons voor, dat het menschelijk geestelijk leven in „den beginne” gebonden was aan de natuur van het lijf en aan het „heden”, gelijk dit immers ook het geval is bij de hoogere dieren. In zulk een psyche moesten wel de driften oppermachtig wezen en ontbraken verder-reikende verbindingen der levenservaringen. Dit wil dus zeggen, dat alleen ongeveer gelijktijdige waarnemingen werden verbonden, maar dat daar, waar het gevolg zich eerst laat na de oorzaak vertoonde, de samenhang werd miskend. Zoo mogen we dan aannemen, dat aanvankelijk de paring alleenlijk was een impulsieve daad, welke onder den drang der sexueele driften zonder verder nadenken werd verricht, en dat het verband, hetwelk er bestond tusschen den bijslaap en de pas zóó veel later bemerkte zwangerschap, onzen oer-voorvaders verborgen is gebleven.

De oermensch is en blijft een veronderstelling, waarover we ons allerlei kunnen verbeelden, maar iets feitelijks aangaande zijn geestelijk leven zullen we wel nimmer te weten komen. Wat we echter wél weten is, dat zekere primitieven uit onzen eigen tijd, tot verbazing hunner blanke bezoekers, onbekend bleken te wezen met de beteekenis van den coïtus voor de bevruchting der vrouw. Vóór korten tijd heeft Nieuwenhuis in een opstel over „Die ursprünglichsten Ansichten über das Geschlechtsleben des Menschen” (in Janus, 1928) een groot aantal citaten verzameld, welke alle bewijzen waren voor deze verbazingwekkende onkunde. Het feit was trouwens reeds door tal van ethnografen, door Spencer en Gillen, door Strehlow, vastgesteld en door verschillende schrijvers over het geestelijk leven der natuervolken, door Hartland, Frazer, Karl Beth ¹⁾, Lévy-Bruhl besproken. De laatstgenoemde meende het verschijnsel hieruit te mogen verklaren, dat den mystieken natuurmensch de totemistische ver-

¹⁾ E. S. Hartland, *Primitive paternity*; K. Th. Preuss, *Die geistige Kultur der Naturvölker*, S. 68; K. Beth, *Religion und Magie*, S. 308.

bindingen van veel meer waarde schenen te zijn dan het natuurlijk gebeuren, zoodat hij op het laatstgenoemde geen acht sloeg ²⁾). Echter lijkt het mij toe, dat de moeilijke doorgrondbaarheid van het bevruchttingsproces op zich zelf reeds voldoende vermag te verklaren, waarom de natuurmensch is gekomen tot die wonderlijke opvattingen aangaande het ontstaan van het nieuwe leven, welke we in het vervolg van dit opstel zullen leeren kennen.

Gelijk men weet, heeft Steinmetz indertijd (in *Endokannibalismus*, 1896) op grond van ethnologische gegevens betoogd, dat de oermensch een menscheneter moest geweest zijn. En Weidenreich heeft onlangs praehistorisch materiaal saamgelezen, dat deze stelling blijkt te bevestigen. Die gruwelijke onhebbelijkheid, tezamen met de waarnemingen, gedaan bij het bereiden van de dierlijke spijs en bij verwondingen van makkers, zal den oermensch bereids het een en ander hebben geleerd over den bouw van het zoogdierenlijf. Hersenen, hart, longen, milt, lever, nieren zal men hierdoor hebben leeren kennen en onderscheiden. Wanneer echter wordt bedacht, hoe lang het heeft geduurd, voor en aler de wetenschap de functie dier verschillende organen heeft begrepen, dan zal het niet verwonderen, dat de primitieven van 's menschen lijfelijk leven slechts een wonderlijk vaag begrip hadden en hebben.

En welk een buitengemeen moeilijk probleem was niet en is nog immer het proces der bevruchting! Zeker zullen onder den buit der „wilden” ook drachtige dieren zijn geweest. En wellicht zullen ongevallen, gelijk er een werd verhaald in het bekende bericht van „Stiers wreetheyd”, de ware geschiedenis van de keizersnede door een woedenden stier bij een zwangere landgenoot uit de zeventiende eeuw ³⁾, ook in den natuurstaat zijn voorgekomen. Echter zelfs zulke „vivisekties” moeten tot de kennis der foetale ontwikkeling weinig hebben kunnen bijdragen: wie immers der toeschouwende primitieven zal bij een dergelijken opengereten buik in den zak, waarin de vrucht zat, de sterk uitgezette baarmoeder hebben herkend! De algemeene opvatting bij de natuurmenschen was dan ook, dat de vrucht zich in den buik van het moederdier, en niet speciaal in de baarmoeder ontwikkelde. En zelfs dachten zij, dat dit ook wel elders in het lijf, b.v. in de dij of in het hoofd, kon geschieden. Een scheppingsverhaal der Jakun hield in, dat de eerste menschen geboren werden uit de kuiten hunner moeder. En een legende uit Mangaia vertelde, dat de jongen Rongo te voorschijn kwam uit een bloedvin aan den arm zijner moeder. Bekend zijn mede de mythen aangaande de geboorte van Athene en Dionysos uit het hoofd en uit de dij van Zeus, alsmede die

²⁾ L. Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inf.*, p. 398; *La mentalité primitive*, p. 512.

³⁾ H. H. M. Schoo in het feestalbum van Hector Treub.

van de baring van verschillende schepselen uit het gezicht, de schouders, de voeten, het voorhoofd en den neus van Brahma. En hierbij valt dan op te merken, dat „het wonder” der later levenden niets anders was dan een „overleefsel” van hetgeen door de voorgangers het natuurlijk-mogelijke werd geacht.

Verder kon den natuurmensch de afscheiding van een slijmerig-kleverige materie bij de paring allicht niet ontgaan. Echter was het weer iets anders dit waar te nemen en te begrijpen, waar dit vocht vandaan kwam en welke beteekenis hieraan moest worden gehecht! Bronislaw Malinowski deelde in „The sexual life of savages in North-Western Melanesia” (p. 141) mede, dat de bewoners der Trobriand Islands zich deze zaak aldus voorstelden: De oorzaak van de sexueele opwinding was het zien van de geliefde, wat het groote „verlangen”, den „lust” wekte. Uit de oogen werd het „verlangen” door de „ranken” gedragen naar de hersenen, vanwaar het zich verspreidde over het lijf, naar den buik, naar de armen, naar de beenen, om ten slotte zich te verzamelen in de nieren, het kernpunt van het lichaam. Uit de nieren leidden wegen naar het mannelijk lid, dat alzoo tot erektie kwam. En uit de nieren vloeyde zoowel bij man als bij vrouw de stof, welke de uitwendige geslachtsdeelen glad deed worden en de ekstase verwekte.

Het is merkwaardig en het pleit tevens voor het „algemeen-menschelijke” van deze primitieve beschrijving, welke dan ook het psycho-physische complex der erotische verschijnselen weergaf, gelijk dit moet zijn ervaren door een mensch, die niets afwist van de sexueele physiologie, dat we een, in wezen gelijke, uiteenzetting van den coïtus aantreffen in het Hippokratische boek „De semine” ⁴⁾. Ook de schrijver van dit wetenschappelijk hoogstaand geschrift uit den Helleenschen bloeitijd had de ovaria, die kleine, verscholen liggende organen, niet gezien. En de functie der testikels was hem nog onbekend. Hij dacht, dat het zaad van den man kwam uit het geheele lichaam, en de afscheiding bij de vrouw gedurende de paring zag hij aan voor „vrouwelijk zaad”. De nieren, welke het overvloedige vocht uit het lijf uitscheidde, waren ook de uitscheidingsplaatsen van het zaad, welks werkelijke natuur wegens het ontbreken van het mikroskoop nog eeuwen na hem onkenbaar bleef: eerst in 1677 zijn de spermatozooën met behulp van dit onmisbare instrument door den student Lodewijk Hamme ontdekt en door Antony van Leeuwenhoek als zaaddiertjes begrepen. En omstreeks denzelfden tijd vond Reinier de Graaf in de vrouwelijke geslachtsklieren de, naar hem genoemde, „ovula Graafiana”, welke hij nog in hun geheel voor eitjes aanzag ⁵⁾.

⁴⁾ E. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, tom. VII p. 470; zie ook mijn „Studiën over de Hippokratici”, blz. 50.

⁵⁾ Zie o.a. A. van der Boon, Geschied. der ontleedkunde van den mensch, blz. 62, 55.

Niet uit gebrek aan belangstelling, maar wegens begrijpelijke onwetendheid zagen derhalve de natuurmenschen de testikels aan voor „versierselen” van het lijf⁶⁾ en meenden zij het mannelijk zaad slechts een middel tot verhooging van het sexueel genot! Hieruit wordt het dan tevens verklaarbaar, hoe zij er toe konden komen „de ballen” te verwijderen als prophylaktisch middel tegen geslachtsziekten, gelijk dit geschiedde door de inboorlingen der Carolinen⁷⁾, en hoe zij er niet tegen opzagen den penis te maltraiteeren door allerlei operaties, welke niet bevorderlijk waren voor de richtige functie van dit lichaamsdeel als „zaadleider”. Bekend is, dat gelijk alle „aanhangsels” van het lijf, zoo ook het mannelijk lid door verschillende primitieven werd misbruikt voor een, misschien met magische bedoelingen aangebrachte, „versiering”. Het onschuldigst waren in dit opzicht de peniskokers van bamboe, kalebas, schelpen en boombast, welke in Australië en in Oceanië altijd of slechts bij feestelijke gelegenheden werden gedragen. Ernstiger werd het echter, toen men den glans penis ging doorboren, waarna door het boorgat een pennetje of stift werd ingebracht, een gebruik, dat in Indonesië wijd verbreid is aangetroffen⁸⁾. Maar het toppunt van mishandeling was wel de splijting van de pisbuis vanaf de uitwendige opening tot aan het scrotum, waardoor de urethra tot een vlakke geul aan de onderzijde van het mannelijk lid werd. Het is duidelijk dat deze operatie, welke door stammen in het binnenland van Queensland, Nieuw-Zuid-Wales en Zuid-Australië werd verricht ten tijde der inwijding van den jongen man, ten gevolge moest hebben, dat bij de ejakulatie het sperma afvloeide buiten de vagina, zoodat het doel van den bijslaap dikwerf werd gemist. Vandaar dat sommigen hebben verondersteld, dat deze verminking door de inboorlingen werd werkstelligd ter beperking van het kindertal⁹⁾. Echter is dit toch weinig aannemelijk, wijl immers de natuurmenschen in den kindermoord een heel wat aangename middel kenden om overbodige jonge gasten te weren. Anderen hebben dan ook beweerd, dat met deze vervorming van den penis bedoeld werd een verhooging van het sexueel genot. Het ritueel gebruik kan ook oorspronkelijk niets anders geweest zijn dan een zelfverminking van ekstatici! Wanneer het echter juist is, dat de Miké operatie, want dit is haar naam, niet was een anticonceptioneel middel, dan kan hieruit wederom worden besloten tot een grove onkunde van deze menschen aangaande het doel der zaaduitstorting.

Doordat de natuurvolken de beteekenis en de gevolgen van den

⁶⁾ Malinowski, l.c. p. 143/4.

⁷⁾ Georg Buschan u.a., Völkerkunde, Bd. II S. 204.

⁸⁾ J. P. Kleiweg de Zwaan, Over penisstaafjes, Ned. tijdschr. v. geneesk., 1920.

⁹⁾ M. Bartels, Die Medicin der Naturvölker, S. 297/8.

coïtus niet kenden, konden zij er toe komen om den bijslaap op te vatten als een onschuldige minnekoozerij, voor welke zij aan de jeugd paal noch perk stelden en welke zij den gast als aangename tijdpassering bij de dochter des huizes gaarne toestonden¹⁰⁾. Met de bevruchting scheen hun deze liefdesuiting evenmin verband te houden als voor ons de kus! Daarvoor kwam toch, gelijk we reeds opmerkten, het gevolg te laat na de oorzaak. Bovendien volgde niet op elken bijslaap zwangerschap¹¹⁾. Zelfs placht deze wel uit te blijven bij vrouwen, welke zich in deze dingen te buiten gingen, en vertoonden zij zich daarentegen wel bij maagden van welke, om een of andere reden, werd aangenomen, dat zij ongerept waren gebleven. Er moest derhalve beslist een andere oorzaak hiervoor worden aangenomen! En bij het zoeken naar die oorzaak zijn de primitieven gekomen tot hun meer of minder fantastische veronderstellingen aangaande de bevruchting.

Een voorstelling, welke de onderzoekers onder de primitieven vrij algemeen verbreid vonden, was dan, dat de zwangerschap het gevolg was van het binnendringen van een „kinderkiem” in het vrouwenlijf. Dit binnendringen behoefde volstrekt niet altijd te geschieden langs den weg der scheede, maar kon heel goed plaats vinden langs andere lichaamsopeningen. Zoo zeiden de Semang's, dat de „zielen”, bedoeld werden wel de „kinderkiemen”, groeiden aan een boom in het rijk van den oppersten god Kari en dat zij vandaar door vogels werden gebracht tot de menschen. Wanneer deze nu werden gegeten door vrouwen, dan werden zij zwanger¹²⁾. De meisjes op de Trobriand-Islands wilden niet in zee baden, wanneer in het schuim stukjes hout en bladeren dreven, wijl daaraan de kinderkiemen zouden zijn vastgehecht. En ook volgens de Bataks op Sumatra zouden vrouwen in het bad kunnen worden bevrucht.¹³⁾ Zelfs door de huid konden derhalve de kiemen in het vrouwenlijf dringen!

Het primitieve volksgeloof leerde, dat de kinderkiemen op een of andere heilige plaats door een geest werden geformeerd of dat zij het metamorphoseprodukt waren van schimmen, welke naar reïnkarnatie haakten. Zoo zeiden de inboorlingen, welke woonden aan de Pennefather River in Queensland, dat Anjea, de nooit geziene geest, welke verblijf hield in de rimboe, uit moerasmodder, d.i. de vruchtbare oerstof, babykiemen fatsoeneerde, ze bezielde en daarna heimelijk

¹⁰⁾ Zie o.a. J. Jongejans, *Uit het Dajakland*, blz. 154.

¹¹⁾ Hoewel het geslachtelijk leven der primitieven zeer vrij was, bleken jonge meisjes dikwerf onvruchtbaar en dit feit mag, gelijk reeds Frazer, in *Totemism and Exogamy* (vol. I. p. 158), heeft opgemerkt, bijgedragen hebben tot de idee, dat de bijslaap niets te maken had met de zwangerschap. Zie ook Malinowski, l. c. p. 166.

¹²⁾ *Pagan races of the Malay Peninsula*, gec. door Carveth Read, *Man and his superstitions*, p. 104.

¹³⁾ R. Römer, *Die Heilkunde der Batak auf Sumatra*, in *Janus* 1907.

plaatste in de ingewanden der vrouwen ¹⁴). Volgens de Euahlayi van Oost-Australië schiep Bahloo, de maan, in een kreek babies, welke vervolgens werden opgehangen aan boomen. Ging een vrouw onder zulk een „kinderboom” door, dan „greep” een kindergeest een moeder en werd door middel van haar geboren. Soms ook zou de vrouw worden bevrucht door een wervelwind. Daarom meden de vrouwen de Coolabah-boomen en schuilden zij weg onder een doek, wanneer een wervelwind woei. Te San Christoval, op de Salomo-eilanden, werd volgens het volksgeloof de foetus in de ingewanden der vrouw geplaatst door den adaro Hau-di-Ewavi, welke leefde op een berg op Guadalcanar, d.i. het doodeneiland, òf door den slangengeest Kauraha. Dikwerf waren de kindergeesten, gelijk ik zeide, de zielen van, naar herleving verlangende, gestorvenen ¹⁵). En dies vermeden de Australische schoonen, naar de mededeeling van Spencer en Gillen, de totem-centra, en wanneer zij die noodzakelijk moesten passeeren, dan trachten zij zich voor te doen als leelijke oude wijven, op welke de kieskeurige geesten in het geheel niet gesteld waren! En van de vrouwen uit Oeganda hooren we, dat zij takjes en strootjes wierpen op de graven der gedooide zuigelingen en der zelfmoordenaars om aldus de, naar het leven terugverlangende, onrustige geesten af te weren ¹⁶).

Was daarentegen de vrouw onvruchtbaar, dan werden natuurlijk de kindergeesten aangelokt en opgezocht! Wanneer een vrouw kinderloos bleef, zeiden b.v. de Ammassalik-Eskimo's moest de angakok een reis naar de maan, d.i. het zieleland, ondernemen, en vandaar werd een kind in den schoot der vrouw geworpen: na zijn terugkomst had de angakok het recht bij de vrouw te slapen! Volgens de verhalen der Yukaghir togen in oude tijden sjamanen ter wille van kinderlooze vrouwen naar de onderwereld en overreedden daar de voorvaderen één hunner zielen ter beschikking te stellen. Want onvruchtbaarheid werd geweten aan den toorn der gestorvenen. En de Marquesans uit Polynesië meenden, dat een onvruchtbare vrouw zich slechts onder het lijk van haar grootvader had te plaatsen om zeker een kind te bekomen ¹⁷).

De kinderkiem werd door verschillende stammen anders gedacht. Zoo deelde Strehlow aangaande de Aranda- en Loritja-stammen mede, dat de rapata, d.i. de emanatie der totem-voorvaderen, in de gedaante

¹⁴) J. G. Frazer, Totemism and exogamy, tom. I p. 536.

¹⁵) De Tlinkit uit N.-W.-Canada plachten de reïnkarnatie van een geliefden doode te vergemakkelijken door den nagel van den rechterpink en een haarlok van de rechter hoofdhelft te steken in den gordel van een juist geslachtsrijp geworden meisje, waardoor het meisje vervuld werd van de zielestof van den bloedverwant. Zie J. G. Frazer, Totemism and exogamy, tom. III p. 274.

¹⁶) J. G. Frazer, Totemism and exogamy, tom. II p. 508.

¹⁷) J. G. Frazer, The belief in immortality, vol. II p. 369.

van een miniatuurmenschje ¹⁸⁾ of als een zandkorrelgroot wezentje in de vrouw drong. In Queensland stelde men zich de kinderkiem voor in den vorm van een slangetje of van een snip, al naar zij tot een knaap of een meisje zou worden. De inboorlingen, die bij Kaap Grafton woonden, zeiden, dat een miniatuurmenschje door een duif in het moederlijf werd gebracht. Menschen van de Trobriand Islands be-
weerden, dat de kinderkiem er uit zag als een muis, maar anderen verklaarden, dat zij leek op een bijzonder schoon, maar uitermate klein, evenwel volkomen ontwikkeld kindje. Volgens de Australische Mudburra had, blijkens de mededeeling van Baldwin Spencer, de kinderkiem de gedaante van een kleinen kikker.

Strehlow heeft eerst in „Die Aranda- und Loritja-Stämme in Zentral-Australien” (Bd. II S. 52) geschreven, dat dezen menschen elk verband tusschen den bijslaap en de conceptie onbekend was. Maar in een later deel van zijn boek (Bd. III S. XI) heeft hij zich in dezen zin geuit, dat de vrouw door den coïtus in een toestand kwam, waarin zij bekwaam was de kinderkiem in zich op te nemen. En een dergelijke voorstelling trof Malinowski aan bij de inboorlingen der Trobriand Islands. Dit volkje erkende, dat een maagd niet zwanger kon worden. Maar dit kwam naar hun meening alleen hierdoor, dat bij haar de wegen nog gesloten waren voor de kinderkiem. De medewerking van den man was derhalve noodig om het vrouwenlijf te „openen”. Daartoe bepaalde zich echter zijn verdienste! De bevruchting zelve geschiedde door den geest van een gestorvene, die genoeg had gekregen van het Melanesisch paradijs en zich daarom had her-
schapen in een kindergeest.

Heel bescheiden was derhalve nog de rol van den man bij deze Melanesiërs! En het was dan ook een heele schrede voorwaarts, toen werd erkend, dat niet alleen de immissio penis, maar mede de ejaculatio seminis voor de bevruchting van beteekenis was. Zoo hooren we van de Atjehers en van de Kënja-Dajaks, dat naar hun meening de man de materie voor de vrucht leverde, maar bepaalde geesten er voor zorgden, dat zich in het vrouwenlijf een menschenkind ontwikkelde. Volgens deze voorstelling werkten dus weliswaar man en vrouw mede aan het ontstaan van het kind, maar de voornaamste arbeid werd niettemin verricht door een welwillenden geest! Onvruchtbaarheid der vrouw zou dan ook volgens de Kënja-Dajaks een bewijs zijn, dat de zegen van de hooge geesten niet op het huwelijk rustte. En dies was het in zulk een geval het beste om het huwelijk

¹⁸⁾ In Zuid-Amerika heerschte de voorstelling, dat de „zielen” der gestorvenen de gedaante hadden van kleine kinderen. Zie K. Th. Preuss, *Glauben und Mystik im Schatten des höchsten Wesens*, S. 17. Misschien stond de „kunst” der Jivaro-Indianen om hun vijanden in uiterst verkleinden vorm te bewaren daarmede wel in verband.

te ontbinden¹⁹⁾. Aangeteekend mag hierbij wel worden, dat de opvatting, volgens welke de „ziel” van buiten trad in het, door de ouders geteelde, lichaam, evenals zoo vele andere primitieve voorstellingen, nog voortleefde in de Helleensche natuurphilosophie. Zelfs volgens den antieken heros der wetenschap, volgens Aristoteles, drong de Nous, de redelijke ziel, van buiten in het beginsel van den foetus, hetwelk was ontstaan door de vereeniging van het, door den vader geleverde, „zaad” en de materie, welke van de moeder kwam. (De gener. anim. 736b). En het is gewis te danken aan het gezag, dat het woord van den Stagiriet tal van eeuwen voor de denkers behield, dat we deze voorstelling, in min of meer gesublimeerden vorm, aantreffen bij latere, Christelijke schrijvers, zelfs nog van onzen tijd²⁰⁾.

Uit de gedachte, dat de echtgenooten „het alleen niet afkonden”, maar bovenaardsche hulp van noode was om het begeerde resultaat te verkrijgen, worden allerlei praktijken verklaarbaar, welke we bij volken over de gansche aarde waarnemen. Zoo werd aangaande de Betsileo, een stam uit Midden-Madagaskar, bericht, dat kinderlooze vrouwen een bepaalden heiligen steen, vâto**bêtrôka**, inzalfden met olie en dat zij aan den geest in dien steen beloofden wederom olie te zullen schenken, wanneer zij een kindeke zouden hebben ontvangen²¹⁾. De vrouwen der Siberische Tschuktschen verstopten na haar huwelijk een popje in het hoofdeinde van haar bed om spoedig een kleine te bekomen²²⁾. En in Zuid-Indië maakte men een „bevruchtungsstaf” uit het hout van bepaalde boomen en legde die gedurende de drie „kuischeidsnachten” tusschen de jonggehuwden in hun legerstede²³⁾.

Tot een geheel andere rij van voorstellingen behoorde de opvatting, welke eveneens in verschillende streken der aarde wordt aangetroffen²⁴⁾, dat de vrouw door het eten van een bepaalde vrucht of eenig ander voedsel zwanger kon worden. Zoo verhaalde Van der Toorn, dat volgens de Minangkabauers het verteren van den kokosnoot dit effect kon teweegbrengen²⁵⁾. Hierbij werd klaarblijkelijk de vruchtbaarheid van de plant „ingelijfd” door de vrouw, welke diensengevolge ook vruchten ging voortbrengen. Het was niet anders dan de voorstelling, dat de mensch door het verteren van dieren en planten met bepaalde begeerde eigenschappen laatstgenoemde kon deelachtig worden. Mede deze gedachte was heel primitief. Echter sloot zij een

¹⁹⁾ J. M. Elshout, De geneeskunde der Kënja-Dajaks in Centraal-Borneo, blz. 140; zie ook zijn „De Kënja-Dajaks uit het Apo-Kajangebied”.

²⁰⁾ Zie o.a. Jac. van Ginneken, Voordrachten over het Katholicisme.

²¹⁾ J. G. Frazer, Folklore in the Old-Testament, p. 236.

²²⁾ Georg Nioradze, Der Schamanismus bei den siberischen Völkern, S 39.

²³⁾ G. Buschan, l.c. Bd. II S. 545/6.

²⁴⁾ Zie ook J. G. Frazer, Totemism and exogamy, vol. I p. 159, 576, II p. 84; Hartland l.c. Dl. I Hoofdst. I en II.

²⁵⁾ Gec. door Alb. C. Kruijt, Het animisme, blz. 151.

erkenning van de eigen werkzaamheid der echtgenooten bij het bevruchttingsproces niet uit! En wanneer het juist mocht wezen, dat „in den beginne” veranderingen in het lichamelijk welbevinden werden toegeschreven aan de aanwezigheid van een of ander, al of niet ievend, vreemd lichaam in het lijf, in dit geval zou ook de opvatting der bevruchting, als zijnde veroorzaakt door het binnendringen van een kinderkiem, ouder zijn dan de, op de emanatie-theorie berustende, voorstelling der conceptie.

Bij het bovenstaande mag echter de opmerking weer niet ontbreken, dat in het vage geestelijk leven van den natuurmensch de voorstellingen plegen dooreen te vloeien en dat dit klaarblijkelijk ook het geval was met de voorstellingen van de „kinderkiem” en van de „vruchtbaarheidskracht”. Verder moet worden bedacht, dat de huidige verklaring der inboorlingen niet immer de oorspronkelijke voorstelling dekt. Zoo werd van de Baganda medegedeeld, dat zij wel is waar in het algemeen een verband tusschen coïtus en zwangerschap aannamen, maar toch ook dachten, dat in uitzonderingsgevallen een vrouw zwanger kon worden, doordat een bloem van den banaanboom op haar rug en schouders viel, terwijl zij in den tuin arbeidde. Dit zou dan hieruit kunnen worden verklaard, dat de inboorlingen de nageboorte, welke zij voor de „tweeling” van het kind hielden, plachten te begraven aan den wortel van den banaanboom, zoodat „kindergeest” daaruit door dezen boom werd opgezogen²⁶⁾. Zoo was dan de banaanbloem vol van „kinderzielestof” en deelde die door contact aan de vrouw mede. Waarschijnlijk hebben we echter in dit geval te doen met een secundaire verklaring en stelde men zich oorspronkelijk voor, dat „vruchtbaarheidskracht” van de bloem op de vrouw werd overgedragen. Dit kennen we ook uit de vruchtbaarheidsfeesten, waarbij de vrouwen en meisjes met groene takken werden geslagen ter wille van den kinderzegen²⁷⁾.

Op de voorstelling van een emaneerende vruchtbaarheidskracht berustten vele praktijken, door kinderlooze vrouwen verricht. Zoo plaatsten vrouwen uit Zuid-Slavonië een nieuw hemd op een vruchtdragenden boom op den avond vóór den dag van St. George. De echtgenooten der Kara-Kirgiezen wentelden zich op den grond onder een appelboom. De vrouwen der Maori omhelsden bepaalde boomen. En in het Noorden van Britsch-Indië werd aan haar vertoond de heilige kokosnoot sriphala, de vrucht van de godin Sri, welke door de priesters in een schijn werd bewaard.

Verwant hiermede is ook de opvatting, dat een vrouw kon worden bevrucht, door voedsel, hetwelk haar man haar reikte. Zoo meenden

²⁶⁾ J. G. Frazer, Totemism and exogamy, vol. II p. 507.

²⁷⁾ Wihl. Mannhardt, Wald- und Feldkulte, Bd. I S. 281; J. G. Frazer, The Golden Bough, p. 119.

de stammen in het Cairnsdistrikt van North-Queensland, dat de ontvangst door een pasgehuwde vrouw van voedsel van haar echt-vriend tot conceptie kon leiden. Ook zou de vrouw kunnen worden bevrucht wanneer zij een zwarten brasem braadde, welken haar man haar had geschonken. Blijkbaar stelde men zich hierbij voor, dat dingen, welke iemand had aangeraakt, vol waren van zijn eigenaardig fluïdum²⁸⁾. Hooren we immers ook niet in het heden, dat verliefde jorgelieden waardelooze dingen, welke toebehoorden aan het geliefde meisje, als een schat bewaarden en dat zij de laatste druppelen gretig opzogen uit het glas, waaruit de beminde had gedronken! En wijl nu de spijs vol was van het „aroma” van den man, kon zij de vrouw bevruchten!

Het geloof aan vruchtbaarheidskracht, zeiden we, sloot de wetenschap van het belang van den bijslaap niet uit. Beslist vóóronderstellen deed dit echter de droom van de „onbevleete ontvangenis”. Gewis konden droomen worden betrokken op een verbeid kindeke, zonder dat den menschen de coïtus als oorzaak der zwangerschap bekend was. Wanneer de aanstaande moeder bij de Koloshen uit Noord-West-Amerika in een droom den overledenen bloedverwant aanschouwde, wiens „ziel” aan het kind de gelijkenis zoude geven, of wanneer de zwangere bij de Laplanders in den droom den naam van den nieuwen wereldburger vernam²⁹⁾, in zulke gevallen kon elke erotische kleur aan de droomervaring ontbreken. Anderzijds was een droom, waarin de maagd zich door een daemoon, in menschelijke of dierlijke gedaante, verkracht waande, heel goed mogelijk, vóórdat de samenhang van den bijslaap en de bevruchting werd beseft. Maar wanneer enkele jonge moeders geloofden hun kindje te danken te hebben aan een „heilige gemeenschap”, dan was dit geloof alleen mogelijk bij begrip van de gevolgen van den coïtus.

Natuurlijk ging de voorstelling van de „onbevleete ontvangenis” uit van een opvatting van den bijslaap, welke niet meer de onze is! De min of meer uitgesproken uitputting, welke bij den man op de zaaduitstorting volgde, mag de gedachte hebben gewekt aan een afvloeien van „kracht”. Vandaar dat zoo vaak bij de natuurvölker niet alleen bij „heilige”, maar ook bij wat we gewoon praktische handelingen noemen, geslachtelijke onthouding werd geboden³⁰⁾. Vandaar mede, dat de coïtus een geneesmiddel zou zijn voor wie door een, door zijn overmaat schadend, fluïdum werden ziek gewaand³¹⁾. De bijslaap bewerkte dus een overvloeien van „zielestof” van den man op de vrouw! En wijl „zielestof” niet alleen aan de levenden, maar ook

²⁸⁾ Vgl. J. G. Frazer, *The Golden Bough*, p. 203.

²⁹⁾ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, vol. II p. 4; zie ook W. Golther, *Handb. d. german. Mythologie*, S. 97.

³⁰⁾ A. Loisy, *Essai hist. sur le sacrifice*, p. 39/42.

³¹⁾ Zie mijn boek „Psyche's Lijden”, blz. 171.

aan de „dooden” en aan de „geesten” werd toegekend, en wyl de ervaringen gedurende het waken en gedurende den droom niet werden onderscheiden, dacht men, dat niet slechts na een werkelijke gemeenschap, maar mede na een gedroomde gemeenschap met een levenden of dooden mensch òf met een daemoon, resp. god, zwangerschap kon volgen. Zoo was dan de idee van de „onbevleete ontvangenis” nog in vele opzichten primitief. Van de Indiaansche stammen uit Ecuador werd ons dan ook medegedeeld, dat zij aannamen, dat een geest bij een vrouw een kind kon verwekken. Wijd verbreid was eveneens het geloof, dat somwijlen een gestorvene zijn vrouw niet opgaf, maar haar minnaar bleef. Den natuurmenschen scheen het ook volstrekt niet buitengesloten, dat een vrouw bij afwezigheid van haar echtvriend toch van hem zwanger werd, doordat hij haar in den droom bekende. Trouwens, naar we in „The infancy of medicine” (p. 315) van Dan. McKenzie lezen, werd nog in 1637 door het gerechtshof te Havre een kind wettig verklaard, hetwelk geboren was vier jaren, nadat de vader was heengegaan, en wel op het zeggen der moeder, dat haar man haar in den droom had bijgewoond!

De primitieve opvattingen aangaande de conceptie worden natuurlijk ook teruggevonden in de legenden der natuurvölker. Zoo hebben de Minangkabauers een mythe van een heilige maagd, die zwanger werd na de bevochtiging van haar lippen met heldere waterdruppelen, welke zij vond op een schoon-gevormd kladiblad. Een andere legende hield in, dat een vorstin moeder werd door het eten van den heiligen kokosnoot. Volgens de Khoi-Khoi (Zuid-Afrika) werd hun opperste wezen geboren uit een maagd, welke zoetsappig gras had gekauwd en het sap had ingeslikt. De Ammassalik-Eskimo's verhaalden van de vrouw van een jager, in welke de geest van een gevangen zeehond voer en die daardoor bevrucht werd. De „Kulturheros” der Tlinkit (Canada) werd geboren uit een vrouw, die op raad van een dolfijn een kiezelsteen met wat zeewater had doorgeslikt³²⁾. En, ten slotte, hooren we in een heilige legende uit Melanesië van de moeder van een held, wier lijf „geopend” werd door water, hetwelk droop van het gewelf van een grot.

Ook de legenden, het geloof en het volksgeloof der beschavingsvölker bevatten „survivals” van de primitieve opvattingen aangaande de ontvangenis. Een Oud-Egyptische mythe verhaalde, dat „het kind Horus” door den geest van den vermoorden Osiris bij zijn gemalin Isis werd verwekt, toen de godin in de gedaante van een valk fladderde boven het lijk van haar goddelijken man. Verder lezen we in een sage, dat Amon in de gedaante van den koning sliep bij de koningin: voor de vrucht van dezen bijslaap werd door den god Chnum op zijn pottenbakkersschijf het lijf geformeerd en de godin

³²⁾ Andrew Lang, *Myth, ritual and religion*. vol. II p. 74.

Heket blies het stoffelijk vormsel het leven in³³). Volgens Elliot Smith schreven de Egyptenaren in oeroude tijden aan het water een bevruchtende werking op de vrouw toe, wijl immers ook door het, de landen overstromend, Nijlwater de planten te voorschijn werden getooverd uit de aarde. En Seneca deelde in „Naturales quaestiones” (lib. III c. 25) mede, dat het drinken van Nijlwater de vrouwelijke steriliteit kon verhelpen.

Een legende uit het groote Indische epos Mahabharata hield in, dat de prinses Kunti of Pritha bemind werd door de(n) Zon en van hem een zoon kreeg, die even schoon als hemelsch was en later een machtig boogschutter werd, en zijn naam was Karna. De voorstelling, dat helden kinderen waren van de(n) zon, treffen we aan in streken over de gansche aarde³⁴). En ook volgens het hedendaagsch volksgeloof der Hindoes en der Samoanen kan een vrouw door alleenlijke bestraling van het naakte lijf door de(n) zon zwanger worden³⁵).

In de Bijbelsche Psalmen werd Jahwè geloofd als de schepper van het kind in den moederschoot. Zijn oogen waren het, die den aanleg van de kiem aanschouwden. Hij was het, die de weefsels weefde in het vrouwenlijf, die beenen en pezen formeerde en bedekte met vleesch en huid, die ons om en om vormde, gelijk de pottenbakker het leem³⁶). En in den Talmud lezen we, dat de vader het witte (zaad) uitzaaide, waaruit ontstonden beenen, pezen, nagels, hersenen en het wit der oogen. De moeder gaf als haar deel het roode (bloed), en daarmede bloed, vleesch, huid, haren en het zwart der oogen. Maar God schonk den mensch de ziel en de levenskracht, den glans van het gezicht, het zien der oogen, het hooren der ooren, het spreken van den mond, het heffen van de handen, het gaan der voeten, verstand en inzicht. En wanneer 's menschen tijd gekomen was, nam God zijn deel terug en het deel der ouders verging³⁷).

Eveneens de Helleenen spraken van de verwekking van menig groot man, nog in historische tijden, door een daemoon of god bij een aardsche moeder³⁸). Bij Olympias, de moeder van Alexander den Groote, sloeg, naar Plutarchus ons mededeelde in zijn „leven” van den koning (c. 2), de bliksem van Zeus in het lijf, en ze werd zwanger van haar heroiesch kind. En de moeder van keizer Augustus zou hebben ontvangen van een slang, die in den tempel van Apolloon tot haar kwam. (Suetonius, lib. II c. 94).

³³) Erman-Ranke, Aegypten, S. 61; W. J. Perry, The origin of magic and religion, p. 41/2.

³⁴) W. J. Perry, The Children of the Sun, p. 141, 165/7, 169, 172.

³⁵) Von Hovorka und Kronfeld, Vergl. Volksmedizin, Bd. II S. 520.

³⁶) Kotelmann, gec. door H. Fasbender, Entwicklungslehre, Geburtshülfe und Gynaekologie in den hippokratischen Schriften, S. 35.

³⁷) Jul. Preuss, Biblisch-Talmudische Medizin, S. 449.

³⁸) Zie o.a. Herodotus, Historiae, lib. VI c. 69.

Merkwaardiger waren de „overleefsels” van de primitieve opvattingen in de Helleensche mythologie. Zoo deelde Apollodorus mede, dat Oreithyia door Boreas, den Noordenwind, was weggewerveld en bevrucht ³⁹⁾). En zij moet niet de eenige schoone maagd geweest zijn, welke door den amoureuzen windgod werd geschaakt! Vóór de bruiloft, vernemen we verder, werden in Hellas den windgoden offers gebracht ter wille van den kinderzegen. Gunst der (regen en warme lucht aanvoerende) winden was noodig voor het zaad om op te komen en voor de vruchten om te gedijen. Daardoor waren de winden tot vegetatie-goden en tot machten der vruchtbaarheid in het algemeen geworden ⁴⁰⁾). Boreas had volgens den Ilias veulens bij de merries van Erichthonios geteeld (zang XX v. 223/5), en de paarden van Achilleus zouden door Zephyros zijn verwekt bij Podargè, de snelle Harpyiè (zang XVI v. 150). Bij Plutarchus (in Quaest. rom. § 90) en bij Aelianus (in De nat. anim. 2, 46) lezen we, dat de gieren allen van het vrouwelijk geslacht waren en om jongen te bekomen den Oostenwind tegemoet vlogen, door welken zij werden bezwangerd. Ook de merries in Lusitanië, zeide Plinius (lib. VIII c. 42), stelden zich tegenover den waaienden Favonius en trokken daaruit een levensbeginsel, hetwelk in haar lijf tot een vrucht werd. En, ten slotte, beweerden Plinius (lib. X c. 33) en Aristoteles (in Hist. anim., lib. V c. 4, 7), dat de hitsige steenpatrijs zwanger werd, wanneer zij door de lucht, welke door den wind werd overgebracht van het mannetje, werd beroerd. In het laatstgenoemde geval was de wind klaarblijkelijk overdrager van het mannelijk fluïdum.

Pausanias schreef in de „Descriptio Graeciae” (lib. VII c. 22, 11), dat het vee, hetwelk in de lente dronk uit den stroom Charadros bij Patrai mannelijke jongen voortbracht. Niet minder dan de wind was het water noodig voor het zaad, hetwelk uitgestrooid was in de aarde! Zonder dit element kon niets groeien en bestaan: was niet de gansche schepping voortgekomen uit de omarming van den regenzwangeren Aether en de Aarde? Als gouden regen drong Zeus in den bronzen kerker van Akrisios en bevruchtte Danaë. Iphimedeia werd zwanger door water, dat zij met de handen schepte uit de zee en uitstortte in haar schoot ⁴¹⁾). En kinderlooze vrouwen zochten in het water van heilige bronnen en rivieren genezing voor haar kwaal ⁴²⁾).

Naast wind en water was in de Oudheid de derde vruchtbaarheidsmacht de maan. Dit hemellichaam gold als de oorzaak van het groeien en gedijen van al wat op aarde leefde, en dus ook van den

³⁹⁾ J. G. Frazer, Apollodorus, The Library, vol. 11 p. 103, 105.

⁴⁰⁾ Vgl. Otto Kern, Die Religion der Griechen, Bd. I S. 116.

⁴¹⁾ J. G. Frazer, Apollodorus, The library, vol. I p. 59.

⁴²⁾ Seneca, Natur. Quaest., lib. III c. 2; zie ook Martin Ninck, Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten.

mensch ⁴³⁾. De zon, zeide Plutarchus in „De facie in orbe lunae” zond de geestelijke zaden uit, welke de maan met haar levende kracht in zich opnam tot schepping van nieuwe zielen, en ten slotte voegde de aarde daaraan als derde bestanddeel het stoffelijk lijf toe. Vooral de geslachtsorganen stonden onder den invloed van de maan: de menstruatie zou komen bij afnemende maan (Empedokles) ⁴⁴⁾ en de baring zou gemakkelijker verlopen bij wassende maan. Verder werden nog tal van fabelen verhaald over den invloed van de maan op het leven van dieren, met name van de schelpdieren, op het groeien van kruiden en boomen, fabels, welke nog in de zeventiende eeuw door den grooten Kepler werden naverteld ⁴⁵⁾.

Cicero zeide in „De divinatione” (lib. II c. 43), dat de leer van de beteekenis van de maan voor het leven op aarde door de Romeinen aan de Chaldaeërs was ontleend. Echter is de vereering van de maan aangetroffen bij volksstammen over de gansche aarde! ⁴⁶⁾. Reeds het simpele toebehooren tot de nachtelijke wereld gaf aan dit hemellichaam een magische kleur. De gedaantewisselingen schenen te wijzen op een wisseling van „kracht”, zoodat de maan geacht werd bij het wassen een het leven-bevorderende kracht uit te stralen, terwijl bij het afnemen juist een het leven-tegenwerkende kracht aan haar werd toegekend. Wellicht heeft ook het rijkelijk vallen van verkwikkenden en bevruchtenden dauw in maanlichte nachten de idee gewekt aan het uitstralen van „vruchtbaarheidskracht”.

Mede de invloed op het geslachtsleven werd door verschillende natuervolken aangenomen. Zoo werd op het Eddystone-eiland de eerste menstruatie toegeschreven aan een „opening” van het maagdenlijf door de maan ⁴⁷⁾. De Toba- en Chaco-Indianen van Bolivia meenden, dat de menstruatie veroorzaakt of in elk geval beïnvloed werd door de maan. In de Trobriand-Islands zeide „men”, dat de menses vloeiden en ebden met elke maan. Volgens de Ibaro's uit Ecuador werd de conceptie teweeggebracht door de nieuwe maan, in samenwerking met den man. En, ten slotte, hooren we van Plutarchus (in „De Iside et Osiride”), dat, wanneer een maanstraal op een tochtige koe viel, naar het zeggen der Oude Egyptenaren Apis werd gewekt.

Voorstellingen aangaande de maan als draagster van „vrucht-

⁴³⁾ Gellius, *Noctes atticae*, lib. XX c. 8; Cicero, *De divinatione*, lib. II c. 14; Plinius, lib. II c. 41; Aelianus, *Hist. anim.*, lib. IX c. 6.

⁴⁴⁾ Bestreden door Soranos, *De mulieb. affect.* Lib. I c. 4; maar Klaatsch zeide, dat de invloed wel bij wervellooze dieren is waargenomen en Darwin heeft zich uitgesproken voor het bestaan van dergelijke invloeden ook bij hoogere dieren. Zie „Der Werdegang der Menschheit”, S. 162.

⁴⁵⁾ Fr. Boll, *Stern Glaube und Sterndeutung*, S. 57.

⁴⁶⁾ Andrew Lang, *Myth, ritual and religion*, vol. I p. 128/135; E. B. Tylor, *Prim. cult.*, vol. I p. 354, II p. 300; J. G. Frazer, *The worship of Nature*, vol. I p. 663.

⁴⁷⁾ W. H. R. Rivers, *Psychology and ethnology*, p. 74.

baarheid" en van „bederf" werden ook in het Germaansch volksgeloof niet gemist⁴⁸⁾, al evenmin als die andere opvattingen aangaande de teling, welke we boven hebben leeren kennen. Uit wolken, poelen, bronnen kwamen de kinderkiemen, welke dikwerf niet anders waren dan de „zielen" der gestorvenen. Gelijk de ziel het lichaam verliet als een zichtbaar dampwolkje òf als een hoorbaar zuchtje⁴⁹⁾ en bij gewelddadigen dood als een stormende wind⁵⁰⁾, zoo kwamen de kinderkiemen tot de vrouw met een windvlaag. De vruchtbare regen, welke alles op aarde deed opleven en groeien, wees op de wolk als draagster van vruchtbaarheid, als kinderpoel aan den hemel⁵¹⁾. De bron, die het dorre landschap verkeerde in een heerlijke oase, bezat vruchten-wekkende kracht. De heilige boomen, de eiken en esschen, welke de dragers waren van het wereldleven, waren ook de „kinderboomen". En van de heilige bergen, waar de goden woonden, kwamen nieuwe zielen naar het menschenrijk.

In Midden-Duitschland was „Frau Holle" de schenkster van zegen en vruchtbaarheid. Gedragen door haar zonnekever, kwamen de kinderkiemen naar de aarde. Uit haar bron, welke toegang verleende tot een onderaardschen tuin, kwam het jonge leven. Van haar bergen en uit haar hollen zweefden de geesten, die in de vrouwen drongen terwille van de wedergeboorte. Aan de Moesel, aan den Main, in Sleeswijk-Holstein, in Hessen waren Frauholleenteiche, waren Venusberge, waren Frauholleberge. In Thüringen was het Holloch. Elders heette het, dat een witte vrouw uit een hol de kinderen overreikte aan de vroedvrouw; ofwel een kat haalde een kind uit een bron. En de „wolkenvrouw" wierp in een bliksemstraal de kinderkiem in den moederschoot en verdween.

In lateren tijd werd de gedachte verchristelijkt en trad Maria in de plaats der Heidensche godin. Zoo werden te Keulen de kinderen gehaald uit de Kuniberts Pütz, waar zij zaten rondom de Moeder Gods, welke met hen speelde en hun brij voerde. Volgens het Beiersch volksgeloof was Maria de moeder der ongeboren kinderen in den hemel, waar zij in de hemelsche tuinen met hen aardbeien plukte. In Jugendheim werden de kinderen gehaald uit een bron in het Balkhäuser dal, waarin zij zaten bij de Heilige Maagd en Johannes⁵²⁾.

Tot het gevolg der vruchtbaarheidsgodin behoorde de heilige vogel ooievaar. Hij haalde de kinderkiemen uit de bergholen, uit de bronnen, uit de holle boomen, uit de wolkenzee⁵³⁾. De lentebode, bij

⁴⁸⁾ Jacob Grimm, Deutsche Mythologie, S. 676/7; H. W. Heuvel, Volksgeloof en volksleven, blz. 130.

⁴⁹⁾ Wilh. Wundt, Völkerpsychologie, Bd. IV A S. 127. ,

⁵⁰⁾ Jacob Grimm, Deutsche Mythologie, S. 601.

⁵¹⁾ Elard Hugo Meyer, Germanische Mythologie, S. 110.

⁵²⁾ L. Knappert, De beteekenis v. d. Folklore voor de godsdienstgeschied., blz. 190.

⁵³⁾ Wuttke bij Sloet, De dieren in het Germaansch volksgeloof, blz. 267.

wiens komst de natuur herleefde, mocht tot den bringer van het nieuwe leven zijn geworden! Volgens anderen was de ooievaar een onweersvogel, en zijn roode snavel had doen denken aan den bliksem! Bachofen was van meening, dat de ooievaar zijn mythologische beteekenis dankte aan het feit, dat hij een moerasvogel was, wijl toch het moeras was de oerchaos, waaruit alle leven was voortgekomen ⁵⁴⁾). Plinius deelde mede, dat hij als verdelger van padden en slangen door de Romeinen werd geëerd; en om dezelfde reden gold hij den Joden als een antidaemonisch wezen ⁵⁵⁾). Volgens een oud volksgeloof, waarvan reeds Gervasius uit Tilbury melding maakte, leefden de ooievaars in hun stamland als menschen. Wellicht waren zij dus „voorvaderen”, welke alleen onder de levenden zich in vogelgedaante vertoonden. De fabel, dat de ooievaar de broertjes en zusjes brengt, wordt ook nu nog in de kinderkamer verteld. In Silezië zegt het volk, dat als een ooievaar over het huis vliegt, daar spoedig een kindeke zal komen; en op het eiland Rügen heet het, dat, wanneer deze vogels geen eieren leggen, in het huis, waarop hun nest staat, de echtgenooten kinderloos zullen blijven ⁵⁶⁾).

Evenals de voorstelling van den ooievaar als overbrenger van de kinderkiem, zoo leven ook de primitieve opvattingen aangaande ontvanging voort in de verhalen en sprookjes van de kinderkamer en in „ernst en luim” der ouderen. Indien een ongehuwde haar misstap ontkent, zegt „men” in Broek in Waterland schertsend, „dat zij dan misschien van een rot geschrokken is”. Een meisje, dat per ongeluk een natten schoot krijgt, plagen de Waterlanders door te zeggen, dat dit de geboorte van een zoon binnen één jaar voorspelt. Den kinderen vertelt men aan de Zaan, dat de broertjes en zusjes worden gehaald van den watermolen te Zaandijk, en dat zij daar groeien aan een boom, en moeder ze met een ijzeren schuitje onder water door gaat halen. In Broek gaat de vrouw om „poppetjes roeien” naar de riethalingen (rietschoten langs de landerijen buiten het dorp) òf naar de Swanshaling, een eiland vlak bij Holijssloot, waar de kinderen eveneens zouden groeien. In Amsterdam vaart de moeder met hetzelfde doel naar Volewijk ⁵⁷⁾). Te Deventer komen de kleinen uit den Hoenderput, te Almeloo uit den Kloosterput, te Groningen uit de Waalpudder, de pomp in 't wijde van de Heerestraat. In sommige gedeelten van Friesland wordt verteld, dat de kindertjes komen uit de Wouden, waar zij als appels aan de boomen groeien, en de kraamvrouw maakt een Woudreis om ze te halen in een scheepje met een wit zeiltje, dat getrokken wordt door een paar witte zwaantjes. Wijd verbreid is ook in ons land het sprookje, dat de kleintjes komen uit

⁵⁴⁾ Joh. Jakob Bachofen, *Urreligion und antike Symbole*, Bd. II S. 38.

⁵⁵⁾ Von Hovorka, *Geist der Medizin*, S. 135.

⁵⁶⁾ Von Hovorka und Kronfeld, *Vergl. Volksmedizin*, Bd. I S. 404.

⁵⁷⁾ C. Bakker, *Volksgeneeskunde in Waterland*, blz. 1/2.

holle boomen, van ouds wegen tot het onderaardsche zieleland ⁵⁸⁾).

Ten slotte erkennen we overleefsels van de primitieve opvattingen in verschillende volksgebruiken en volksmeeningen. Zoo wijst het gebruik om in den schoot der kinderlooze vrouw vonken te werpen als geneesmiddel voor haar kwaal ⁵⁹⁾ op de oude voorstelling van het hemelvuur als drager van kinderkiemen. De Cock deelde mede, dat in Vlaanderen de, naar kinderzegen yerlangende, bedevaartgangsters ter verzekering van het succes den broek haars mans plachten aan te trekken ⁶⁰⁾. En Bakker vermeldde de volksidee, dat, wanneer het stormt, de vrouwtjes groote kans loopen om „om te waaïen”, d.w.z. te bevallen.

Een volk, zeide Gustave le Bon, wordt meer door zijn dooden dan door zijn levenden geleid. Niet slechts toch zijn de laatstgenoemen in hun lichamelijken aard van hun voorvaderen afhankelijk, maar dezen leggen hun ook hun gedachten op. Wat eenmaal door den menschelijken geest is uitgedacht, schijnt bijkans onsterfelijk! En zoo leven die, schijnbaar wonderlijke, voorstellingen der primitieven nog voort in het geestesleven van menschen, die, we zouden bijkans zeggen van kindsbeen af, in de sexueele problemen zijn ingewijd. Ook dit moge deze studie belangwekkend doen zijn!

⁵⁸⁾ Jos. Schrijnen, *Nederlandsche volkskunde*, dl. I blz. 211/2.

⁵⁹⁾ Ploss und Bartels, *Das Weiß in der Natur- und Völkerk.*, Bd. I S. 803, 812.

⁶⁰⁾ A. de Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, blz. 47.